

Marijana Dlačić • Hrvoje Badurina

Tajna melodija ovčje kože

Centar za održivi razvoj „Gerbin”, 2012.

Centar za održivi razvoj „*Gerbin*”
Tajna melodija ov je kože

Biblioteka
Tradicijsko ov arstvo

Nakladnik:
Centar za održivi razvoj „Gerbin”
Lubenice, 2012.

Urednik:
Mario Šlosar

Grafičko oblikovanje:
Branko Leni

Fotografije:
Domagoj Buljan (4)
Marijana Dlačić (33, 34, 37, 46)
Irena Dlačić (12, 26)
Dražan Lapić (13, 15)
Nadir Mavrović (20, 21, 23, 24, 42)
Mario Šlosar (27, 31, 36)

Fotografija na ovitku:
Irena Dlačić

Stručni savjeti:
Marina Jurkota Rebrović

Lektura:
Irena Šlosar

Kompjutorska priprema:
Trampi d.o.o., Rijeka

Tisak:
Tiskara Zambelli, Rijeka

Marijana Dlačić • Hrvoje Badurina

Tajna melodija ov je kože

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	6
OD MITA DO STVARNOSTI	10
KOŽA.....	11
Štavljenje kože	13
MIJEH.....	16
Povijest nastanka mijeha.....	16
Izrada mijeha (<i>meha</i>)	19
Obi aji (<i>užanci</i>).....	25
Budu nost.....	30
DODATAK	35
Tako se govori na Cresu.....	38
BILJEŠKE.....	41
ZIVA I	43
LITE TU	44
SPONZORI.....	47

PREDGOVOR

Cjelokupni ruralni prostor otoka Cresa zaokupljen je ponajviše ov arstvom kao glavnim oblikom poljoprivredne djelatnosti te je takav prostor sa svojim specifičnostima prepoznatljiv po otocnim autohtonim vrijednostima.

Prepoznavši potencijal i važnost revitalizacije ov arstva u cilju očuvanja kulturno-povijesne baštine vezane za ovu djelatnost, ali i mogućnosti njezine prezentacije u različite svrhe (edukativne, manufakturne, turističke i sl.), Centar za održivi razvoj „Gerbin“ osmislio je dugoročni koncept pod nazivom «Muzej ov arstva».

Koncept obuhvaća aktivnosti koje promoviraju ov arstvo kao tradicionalnu djelatnost od kulturološkog značaja za otok, uz prezentacije informacija i realnog razvoja mogućnosti za valorizaciju specifičnosti tradicijskog ov arstva.

Nakon što su obrađene aktivnosti na relaciji vuna – oruđe – proizvod, odnosno objavljena višejezična knjižica “*Neprekinuta nit mulinera*”, izrađen kratki dokumentarni film “*Muzej ov arstva: strig i vuna*” te provedene radionice s različitim populacijama, nastavak se očituje u prikazu ostalih značajnih djelatnosti unutar ov arstva.

Projektom pod radnim nazivom *Muzej ov arstva: vuna, a poslije?* započinje novi dvogodišnji ciklus prezentacija svih aktivnosti u kojima je vuna isključena kao osnovni element ov arstva, a obu-

hva aju se drugi dijelovi koji su direktno uključeni u tradicijsko ov arstvo. Prvenstveno se to odnosi na dvije cjeline:

- a) uporabni elementi: utroba-koža-mijeh (*meh*); štavljenje ov je kože-gunj (*pelej*)
- b) gastronomija: mužnja-sir, hrana-meso (*udi*)

Zvuk mijeha (*meha*) još uvijek se, dovoljno često, uje po cijelom otoku Cresu i Lošinj, a njegovo predstavljanje, sa svira ima u narodnoj nošnji, svakim danom postaje sve veća i senzacija među publikom. Melodija meha rijetko može biti tako privlačna kao moderni instrumenti. Međutim, „jednostavnost uzastopnog ritma“ u kratkim vremenskim periodima kod svakog slušatelja/ice stvara zanos, ushićenje i teško da bilo koga ostavlja ravnodušnim. Vizualna i audio percepcija zastupljene su maksimalno, atrakcija je zagarantirana.

Štavljenje ov je kože (*Homo strojit kožu*) u bliskoj je prošlosti bilo svakodnevna aktivnost u ruralnim otocnim sredinama kao još jedan postupak kojim bi obitelj priskrbila dodatni predmet nužan u odijevanju. Mukotrpan manualni rad prilikom štavljenja, prvenstveno ženskih osoba, sve rjeđe se pojavljivao na taracima i u predvorjima kuća, da bi danas bio vidljiv samo u tragovima (najčešće u Lubenicama) i to radi proizvoda (gunj, *pelej*) koji se nudi samo kao turistički suvenir. Biti prisutan prilikom procesa štavljenja, u današnjim vremenima je poput povratka u neka mitska vremena. Arhetipsko-simbolička uporaba gunja (*peleja*) široka publika danas može doživjeti kod zvonjara u pokladnim običajima ili kao ponudu suvenira u Lubenicama.

Bez obzira koliko su mijeh (*meh*) i štavljenje kože vidljivi u svakodnevi, ili barem u nekim prigodnim trenucima, Centar nastoji, uz pomoć svih medija (izložba, film, tiskana publikacija...), omogućiti upoznavanje s prošlošću i drukčijim načinom življenja (prvenstveno u ruralnim creskim sredinama) te eventualno potaknuti na nastavljanje tradicije.

Potaknut tom idejom, Centar je 2010.g., povodom Meunarodnog dana kulturne baštine (23. rujna), a u sklopu projekta *Muzej ovčarstva: vuna, a poslije?*, inicirao i postavio izložbu u Lubenicama „Kako se dela meh“ te objavio dokumentarni film „Štavljenje ovčje kože“ (*Homo strojit kožu*).

Knjižica koja je pred nama, detaljno iznosi sve pojedinosti koje se odnose na cjelinu pod nazivom uporabni elementi koji su i danas prisutni na otoku Cresu. Osim toga, zadovoljeni su i postavljeni ciljevi, prvenstveno:

- a) poljoprivredna djelatnost iskazuje se kao kulturološki događaj,
- b) dio ovčarstva valorizira se kao edukativni element,
- c) doprinosi se očuvanju etnološkog i povijesnog naslijeđa ruralnog prostora,
- d) pridonosi se obogaćivanju i produženju turističke ponude.

Nakon što se završi ciklus aktivnosti unutar projekta *Muzej ovčarstva: vuna, a poslije?*, Centar će raspolagati s proširenim mu-

zejsko-dokumentacijskim materijalom o tradicijskom ov arstvu. To e biti i povod za pokretanjem formalnog postupka prihva anja Muzeja ov arstva kao nove kulturno-edukativne i turisti ke jedinice na otoku Cresu, sa svim oblicima prezentacija. Centar na taj na in omogu uje provo enje stru ne studentske prakse, a interesnim skupinama edukativnu pri u ime se osigurava detaljnije i bolje upoznavanje oto nog prostora na kojem se posjetitelji nalaze.

U mnogim situacijama prilikom terenskog rada te stalnim kontaktima kako bi sadržaj bio što vjerodostojniji, zna ajnu podršku u prikupljanju gra e dali su kaziva i.

Ovom se prilikom zahvaljujemo demonstratorima: Silvani Damijanjevi (Kumi i eva), Kristini Kuljani (Kvasova), Mariji Kuljani i Marti Kuljani (Pa arova), sve iz Lubenica, Tonicu Toi (Kvasova) iz Cresa, Ivanu Muži u (Smokvi), Mariju Muži u (Smokvi) iz Orleca.

Mario Šlosar
Centar za održivi razvoj, Lubenice

OD MITA DO STVARNOSTI

*... na nas mogu samo ti i beli,
ov ice i ribice zdola nas...*

Stihovi popularne pjesme “Beli, Cres i Lubenice”¹ slikovito, ali i istinito opisuju krajolik otoka Cresa. Mnogim posjetiteljima ovog bajkovitog otoka upravo e ov ice ostati u sje anju kao njihov stalni pratitelj i suputnik. I ne treba biti avanturist i tražiti skrovite kutke da bi se ugledala ta bijela stvorenja jer ona slobodno še u livadama, cestama, plažama, pozdravljaju na samom ulazu u grad Cres. Gledaju i ih, pojedinac doziva u sebi davno izgubljenju arkadiju, vra a se u svijet bajki, mitova i idili nog života.

Ne treba se uđiti ako ovaj otok budi takve asocijacije jer i sam naziv oto ja, Apsyrtides, dolazi od gr kog mita. Mit je to o Argonautima, a pri a ukratko ide ovako: u davna vremena živio je u Kolhidi (otprilike današnja Gruzija) kralj Ejet koji je uvao zlatno ovnovo runo. Gr ki junak Jazon sa svojim je pratiteljima, a na molbu tesalskog kralja Pelije, otišao na brodu Argo (otud naziv Argonauti) ukrasti to udesno runo. Jazon ne bi nikad uspio u tome da mu nije pomogla arobnica i Ejetova k i Medeja. Ljut zbog kra e, ali i srdit zbog k erine izdaje, kralj je poslao za njima potjeru na elu sa svojim sinom, Medejinim bratom Apsirtom. Nakon dugotrajnog bježanja, Argonauti su bili na izmaku snaga, no onda se Medeja dosjeti, namami brata na brod, ubije ga, raskomada njegovo tijelo i baci ga u more. Prema legendi, od dijelova Apsirtovog tijela izraslo je kopno, odnosno oto je koje je po njemu dobilo ime Apsyrtides: Cresko-lošinjsko oto je.

Od ovnovog runa do Cresko-lošinjskog oto ja: kakva udesna, a možda i sudbonosna veza! Ima nekoliko teorija o tome što bi moglo predstavljati zlatno runo i zašto se baš ono pojavljuje u mitu. Sve teorije zapravo ne uključuju samo runo (vunu) nego i kožu; dakle runo s kožom. Jedna od teorija govori da se životinjskom kožom ispiralo zlato u kolhidskim rijekama. Neki antički pisci smatrali su da zlatno runo simbolizira umijeće pisanja zlatnim slovima na pergameni². A što je pergamena? Pasa i materijal od životinjske kože, uglavnom ovčje ili kozje. Opet koža! Velik je broj namjena ovčje i bilo koje druge životinjske kože. Danas je njena upotreba sve rjeđa, uglavnom samo za suvenir: dugo je bilo silazno putovanje od mitskog značenja do besmislenog ukrasa.

KOŽA

Koža je najveći organ ljudskog, ali i životinjskog tijela. Dolazi od latinske riječi *cutis*, (*cutis*, f.–koža), ali se može povezati i s drugom latinskom riječju *integumentum* i *integumentum*, što znači pokrivač, obrazina. Koža pokriva vanjsku površinu životinjskog i ljudskog tijela te zaštićuje unutarnja tkiva i organe³ od mehaničkih, kemijskih i bioloških čimbenika. Prima i provodi različite osjete i podražaje, sudjeluje u razmjeni plinova, a u toplokrvnih životinja vrši i funkciju regulatora topline. U svih kralježnjaka sastoji se od vanjskog (*epidermis*) i unutarnjeg sloja (*korij*).⁴ Druga definicija kože glasi – dio tijela odozgo sa životinje, sirovo ili industrijski prerađeno.⁵

Još od najstarijih vremena ljudske povijesti, dok su ljudi živjeli u prvobitnim zajednicama (obitelj, pleme, društvo), životinjska koža odigrala je veliku ulogu u njihovim životima. Od nje su dobivali primitivna pokrivala koja su ih štitila od vanjskih vremenskih imbenika, koristili su je pri razli itim ritualima, kao kamu ažu u lovu na životinje ili kako bi uplašili neprijatelje, a moglo se i odrediti koju vrstu životinje neka zajednica štuje kao svoj totem (naravno to se odnosi na one zajednice koje su štovale razli ite kultove životinja). Promatraju i ulogu životinjske kože od najranijih vremena do današnjih dana, možemo re i kako je gubila i dobivala na svojoj važnosti, ali u suštini uvijek je bila zna ajan imbenik u ljudskim životima.

Predstavljanje dokumentarnog filma o štaavljenju kože

Štavljenje kože

Prvi ljudi koji su pošli koristiti životinjsku kožu kao različita pokrivala, nisu je obrađivali, već je samo oderali sa životinje i odmah upotrebljavali. Daljnim razvojem, ljudi su shvatili kako posebnim metodama obrade, sirovoj životinjskoj koži mogu produljiti vijek trajanja. Tada službeno počinje štavljenje kože. Rezultat: sirova životinjska koža koja je uštavljena ili "uštavljena" pokazuje izvanrednu otpornost prema hladnoj i toploj vodi, ne podliježe prirodnom truljenju i nakon sušenja zadržava izvjesnu mekoću i gipkost.⁶

Štavljenje kože. Uz prikladan pribor sve je lakše (Kristina Kuljani, Lubenice)

Proces štavljenja može se podijeliti na ove grupe radova:⁷

- a) PRIPREMNI DOVI – radovi iji je zadatak ukloniti sve nepotrebne djelove (rogove, ne isto u, dlaku i ostatke mesa) sa životinjske kože te pripremiti kožno tkivo za proces “štave”.
- b) ŠTAVA – obuhva a radnje kojima se vrši pretvaranje sirove kože u u injenu. Proces se izvodi štavilima koja mogu biti raznog porijekla: a) biljnog, b) mineralnog, c) organskog – štavila koja nisu biljnog porijekla, d) sintetska štavila. b)
- c) ZAVRŠNE OB DE – njihov zadatak je ve uštavljennoj koži dati ljepši vanjski izgled kao i neka svojstva koja je ine podesnijom za upotrebu.

Prilikom obrade potrebno je konzervirati kožu da što dulje ostane u dobrom stanju. Nekoliko je na ina konzerviranja:

- a) Konzerviranje sušenjem – najjednostavniji na in⁸
- b) Konzerviranje soljenjem – s mesne strane pospe se solju⁹
- c) Konzerviranje soljenjem i sušenjem¹⁰
- d) Konzerviranje ostalim postupcima – kemijskim sredstvima¹¹

Na in štavljenja kože na otoku Cresu ne razlikuje se u mnogo emu od gore opisanog procesa. U lokalnom govoru koristi se glagol *strojit* (kožu). Dakle, za *strojit* kožu može poslužiti koža *ofce*, *praza* ili *janca*, neovisno o težini. Proces štavljenja traje oko dva tjedna. Nakon što se odere, kožu treba dobro oprati. Namo i se u hladnoj vodi kako bi se skinula prljavština, a nakon toga se stavlja u toplu vodu s praškom za pranje rublja. Pranje i sušenje traje nekoliko sati do jedan dan, ovisno o veli ini i stupnju prljavštine. Zatim se na unutarnju stranu kože stavlja *olim* (stipsa, kalijev aluminijev sulfat) da ju izgrize i olakša guljenje te se pusti da odstoji od tri do sedam dana. Tada se koža razreže i rastegne da se osuši još jedan dan. Slijedi višednevno guljenje: nožem se

riba tvrdi sloj kože dok ne postane bijela i mekana. Naposljetku još treba raš ešljati *velnu* i ru no maknuti komadi e *žbica*, *travi* ili drugih ostataka. *Pelej* je spreman za uporabu.

Pelej

MIJEH

Oguli vola on dvetaka i vjetre bukà e
U mijeh poveže njegov, jer postavio je njega
Odavno Kronov sin gospodarem vjetrova sviju,
Neka ih tiška on i podiže, kako ga volja,
Srebrnim užetom sjajnim u prostranoj priveže la i
Onaj mijeh, da ne bi ni najmanje pirilo otkud;
K tome je Ze rov dûh napustio, neka nam la e
Nosi, pa i nas same¹²

Nekoliko je definicija rije i mijeh:

- Životinjska koža (ob. jare a) priređena u obliku vreće za držanje tekućina i namirnica; mješina
- Naprava od kože koja se puni i prazni zrakom i služi za raspiranje vatre u kovanici
- Naprava kojom se puše u neke muzičke instrumente¹³

Povijest nastanka mijeha

Mijeh je u prošlosti imao višestruku ulogu, no danas je najprepoznatljiviji i najviše se koristi kao glazbalo. Spada u grupu svirački s udarnim jezikom. Smatra se da je ovaj tip instrumenta nastao (bili oni bez mješine ili s mješinom) u jugozapadnom dijelu Azije.¹⁴ U Europi se mješnice javljaju u prvom tisućljeću prije Krista, a do veće ugleda došle tek za vrijeme rimskih careva.¹⁵ Zna se da je na mješnice udarao i car Neron pa se na kovanicama

iz njegova vremena (oko 70. godine poslije Krista) sa uvaio lik takove sviraljke s mješinom¹⁶ (neki se istraživa i ne slažu s tom tvrdnjom). Tijekom narednih povijesnih razdoblja, mješnice su postale sastavni dio glazbene kulture europskih naroda, a jedan oblik tog glazbala, *muse e de cour*, u vrijeme baroka ak se koristio u orkestru pariške Opere!

***Muse e de cour*, glazbalo sli no mehu koje se koristilo u orkestru pariške Opere; danas se nalazi u Muzeju glazbenih instrumenata u Berlinu (http://en.wikipedia.org/wiki/Muse_e_de_cour)**

Pri spomenu na tu vrstu glazbala, danas su zasigurno prve asocijacije na škotske i irske gajde. No, to je samo jedna vrsta takvih puhačkih instrumenata. U Hrvatskoj se upotrebljavaju tri vrste: ve spomenute gajde, zatim dude i mijeh (*mih*, *meh* ili *diple*). Gajde se koriste u Slavoniji te isto nim dijelovima Posavine i Podravine, a dude u zapadnim dijelovima Posavine i Podravine, Zagorju i

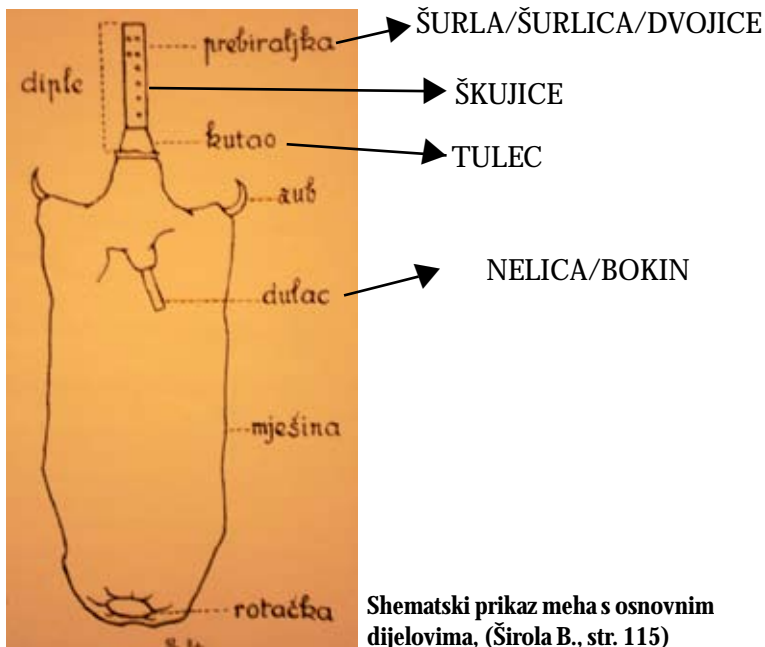
Me imurju, odnosno na podru ju kajkavskog narje ja. Osnovna razlika izme u gajda i duda je u broju piskova u sviraljki, što im daje druga iji zvuk, ali i druga iji na in sviranja. Od navedenih glazbala mijeh se razlikuje po tome što nema truban, odnosno drugi izlaz za zvuk. Mijeh se svira od Istre do Dalmacije te u Lici, Dalmatinskoj zagori i Hercegovini. Sukladno tome koriste se i različiti nazivi, ali i me u njima postoje manje razlike u broju rupica i njihovom rasporedu na prebiraljci.¹⁷ Na otoku Cresu se koristi naziv *meh*.

Škoti su me u rijetkim narodima kojima gajde i dalje imaju velik zna aj
(h p://www.ucsbalum.com/programs/travel/getaways/trips/sco-
tland)

Izrada mijeha (*meha*)

Mijeh se danas uglavnom izrađuje od janjeve, dok se u prošlosti radio i od jareve kože. Jare i mijeh je vrši, ali se smatralo da je janje i ljepši. Ponekad su mijeh izrađivali i od *praza* (ovna) ili *prca* (jarca), ako su željeli da bude veći. Veći mijeh omogućuje duže zadržavanje zvuka bez ponovnog upuhivanja. Njegova izrada traje otprilike dva tjedna, no da bi sazrio i poprimio osebujan zvuk potrebno je čekati godinu dana. *Janac* mora imati oko 25 kg da bi *meh* bio prave veličine.

Koža se odmah nakon skidanja s *janca* stavlja u *japno* (vapno), dok se u prošlosti posipala pepelom ili, još ranije, stajskim gnojivom. Tako mora odležati dva dana, a zatim slijedi ru no guljenje vune. Oguljena koža ispire se u slatkoj vodi i ostavlja da se osuši jedan dan. Nakon ispiranja može se oprati u bijelom vinu da poprimi ugodan miris. Zatim se vežu rep, noge i vrat kroz kojeg se uto i glicerino ulje koje služi kao konzervans. Nekada se koristio olim (stipsa, kalijev aluminijev sulfat), a još uvijek ga neki koriste, ovisi o izra iva u *meha* i o dostupnosti. Tako se umota u najlonsku vre icu i ostavi 2 - 3 dana. Nakon toga se izvadi, napuhne i objesi da se dobro osuši.

Proces izrade meha: namakanje kože u vapnu radi lakšeg guljenja vune

Proces izrade meha: utakanje glicerinovog ulja (Ivan Muži , Cres)

Na kraju dolazi montaža dijelova. Na mjesto vrata stavlja se *tulec*, a u njega se ume e *šurla/dvojica* s dva piska. U prošlosti se šurla radila od ov je potkoljenice, ali danas se radi od drva. Nije toliko bitna kvaliteta drva, može se koristiti i od manje kvalitetnog stabla, poput šmrike (*Juniperus oxycedrus*). Na jednu nožicu

stavi se *bokin/kanela*. Izra uje se *do javoriki*, a prije se uglavnom koristila *tarstika*. Poznavatelji su odlazili na Vransko jezero jer je tamo bila najbolja i najtanja trstika. Na kanelu se nastavlja *zaletavec* koji se nalazi unutar mješine. Služi kao ventil, da se sprije i izlazak zraka iz *meha* prilikom upuhivanja. Može biti od razli itog materijala. U prošlosti se izra ivaao od komadi a naplate, odnosno meke kože za izradu cipela. Danas izra iva i svojom domišljatoš u pronalaze razne materijale za što jednostavniju ugradnju (na primjer, probušeni prst gumene rukavice). Hoće li kanela biti na lijevoj ili desnoj nožici ovisi o svira u, odnosno o tome na kojoj strani mu je lakše svirati. Na zadnjicu se stavi ukras, a njegov izgled ovisi o preferencijama svira a. Montažom dijelova na mješinu završava se izrada *meha*, no da bi dobio pravilan oblik i vrsto u potrebno je ekati godinu dana. uva se u najlonu jer esta promjena temperature nepovoljno utje e na kvalitetu zvuka. Prilikom sviranja, *meh* se postavi u poluleže i položaj, ispod ruke, da *sopcu* bude lakše upravljati njime. Može se *sost* s lijeve ili desne strane. Za otok Cres je speci no da *sopec* sjedi i pritom nogom udara ritam, dok u drugim krajevima Hrvatske svirač ne smije proizvoditi dodatne zvukove.

Šurla

Montaža šurle na meh

Kanelica

Montaža kanelice na meh

Obi aji (užanci)

Meh je u prošlosti bio gotovo jedino glazbalo koje se sviralo na Cresu. Pri tom se misli na seoske sredine jer grad je oduvijek tražio uzore u “boljima i pametnijima” pa je tako i svoj glazbeni ukus prilagođavao uvezenim, uglavnom talijanskim trendovima. *Mehu* pripada čast autohtonosti, sa stanovništvom suživljenim s instrumentom kao neodvojivim dijelom od creskog ovjeka. Bio je neizostavan na svakoj fešti, premda u teškom životu nije bilo previše razloga za veselje, seljani su redovito vikendom slavili radost življenja. U tom slavlju *meh* je imao glavnu ulogu. Zbog toga je i *sopec* bio omiljen u svakom društvu jer bez njega zabave nije bilo. *Sopec* je imao istaknut položaj, nerijetko bi mu postavili *kadeglu* (stolicu) na stol, da bude na istaknutom mjestu, a pokraj njega se obavezno stavljala *dumijana z bevandu* (demižana s bevandom - vino pomiješano s vodom) da se može okrijepiti. Nekada je bilo po nekoliko svirača u selu. *Sopci* su bili isključivo muškarci, a tome je zasigurno pridonijela činjenica da je potrebno mnogo snage da se upuhne dovoljno zraka u *meh*. Svatko je sam izrađivao instrument jer je svirač najbolje znao kakav zvuk želi postići. Umijeće sviranja nije se prenosilo s koljena na koljeno jer je za to ipak trebalo imati sluha. Zbog toga su mladi i *meštre* (u itelje) tražili meću prijateljima, susjedima, rođacima, ali ponekad i u obitelji. Osim sviranja, mlade nastavlja čuvena tradicija trebalo je poučiti i izradi *meha*. Melodija se izvodi u tzv. istarskoj ljestvici koju je ustanovio Ivan Mateti Ronjgov. Svaki je svirač unosio nešto svoje u melodiju i uvijek se prepoznavalo vršnog majstora, umjetnika, od pukog “proizvođača zvuka”.

Sopec Ivan Muži u orle koj nošnji

Demonstracija sviranja na šurli (Mario Muži , Orlec)

Tri su osnovne vrste *tanca* (plesa): *na okolo* (ili jednostavno *po staru*), *z mesta* i polka. Prvi ples, kako mu i samo ime kaže, pleše se uokolo, po zamišljenoj kružnici. To nije klasično kolo, pa nije potrebno da krug bude zatvoren. Parovi plešu neovisno jedan od drugog, slijede jedan drugog. Muškarac je ispred, a žena ga slijedi iza, ali malo postrance tako da je žena, kada idu u krug, s unutrašnje strane. Njena lijeva ruka prislonjena je na muškaracovo desno rame te drži njegovu desnu ruku. Muškarac drugu ruku drži na boku, a žena ju polaže na svoj trbuh. Na određenom mjestu muškarac uzima njenu ruku i vrti ju, a on ujedno poskakuje te tako nastavlja "hod". Nakon prolaska određene dionice kruga, vraćaju

se u prvobitni položaj. Važno je naglasiti da se ne okreću svi parovi istovremeno, nego od određene točke A do točke B. Dok se kod jednog ili više parova žena vrti u krug, kod ostalih parova muškarac još uvijek vodi ženu postrance. U drugom slučaju, muškarac i žena idu jedno pored drugog te su im ruke sprijeda ukrštene. Žena je opet s unutrašnje strane kruga.

Ples *z mesta* je također ples u parovima. Muškarac i žena stoje jedan nasuprot drugog, poskakuju na mjestu i približavaju se jedan drugome te se opet vraćaju natrag. Nakon promjene melodije, brzo izmjenjuju položaje i ples se ponavlja.

Polka je uobičajen ples u dvoje, ali postoji razlika među selima: dok se u nekim selima polka pleše poskakujući, u drugima se pleše *na lišo*, odnosno parovi se njišu i lagano dižu noge.

Kao što je svaki *sopec* imao svoj način sviranja, tako je i svako selo imalo svoj način plesanja. Danas se spominju orleški i lubeniški *tanac* kao zasebni načini plesanja, iako nije bilo velikih razlika među njima. Danas, kada se ovi plesovi izvode samo na nastupima, a ne i kao spontana zabava, te su se razlike nažalost izgubile i nitko ne može sa sigurnošću reći u čemu su bile te posebnosti.

Plesalo se uglavnom samo uz melodiju, bez pjevanja, ali postojale su i pjesme koje su se *kantale* uz *meh* ili zasebno. To su bile pjesme s mnogo kitica, a danas se rijetki pojedinci mogu sjetiti baš svih. U nastavku slijede tri koje smo uspjeli otrgnuti zaboravu, a čitaju ih, vjerojatno će se mnogi sjetiti još pokojih i zapisati ih za buduće naraštaje:

*Nenu ta nenu
judi nan se smeju
mladu ženu imamo
kruha doma nimamo*

*Faši vezujemo
do glada krepujemo
faši smo vezali
do glada krepali*

*Opsa opsa opsasa
još mi nisi do pasa
kad mi budeš do ramena
onda eš bit moja žena*

... i pripjev:

i svaki svoj mužol

Mehje bio neizostavan u posebnim prigodama, poput vjenčanja. Prema tradiciji, *nevestica* nije smjela izaći i dok ju *sopec* ne pozove posebnom melodijom. Tada ona izlazi, pridružuje se *nevešaku* i zajedno, uz pratnju *meha*, odlaze do crkve. Nakon obreda se *tanca* ispred crkve, a zatim odlazi mladenkinjoj ku i gdje je *obet* (ruka). Prije svakog jela, svira izvodi *pjatancu* - poziv da se donese hrana. Nakon ruke je ples. Navečer se mlada na *dvoru* (dvorištu), uz zvukove *meha*, oprašta od roditelja te svatovi odlaze mladoženjinjoj ku i gdje je *vicera* (večera). Tamo *sopec* također svira između jela, a nakon večere slijedi ples.¹⁸

Budu nost...

Danas se *meh* sve rjeđe svira, ali i kad se plešu folklorni plesovi. Ulogu “tradicionalnog” instrumenta polako preuzima harmonika. Već nakon 2. svj. rata harmonika je bila uobičajeno glazbalo na vjenčanjima i u posebnim prigodama. Harmonika je bila skuplja i zahtjevnija za sviranje pa nije bila prisutna u svakom selu. Za vrijeme *šagri* (blagdani svetaca zaštitnika pojedinih mjesta) u sela su dolazili mještani obližnjih naselja pa bi ponekad donijeli harmoniku i zasvirali. Fešta je započela svirkom *meha*. S vremenom je harmonika postala uobičajena te je potisnula upotrebu *meha*.

Šezdesetih i sedamdesetih godina 20. st. djelovala je Folklorna grupa Orlec-Loznati koja je okupljala entuzijaste koji su pokušavali nastaviti tradiciju. Ova je grupa je redovito sudjelovala i na smotrama folkloru u Zagrebu. Nažalost, osamdesetih godina prestaje djelovati, a kao njen izdanak nastaje folklorna grupa Orlec koja djeluje i danas. Devedesetih godina 20. st. tradicija se pokušala obnoviti i u Beleju, ali nažalost neuspješno.

U 21. st. na otoku Cresu je ostalo vrlo malo svirača. Dok ih je nekada bilo nekolicina u svakom selu, danas je rijetkost i jedan svirač u mjestu. Uzrok tome nije samo nestajanje tradicije i prihvatanje “naprednijih i popularnih” trendova, nego i činjenica da je jednostavno sve manje stanovnika. To je poražavajuća činjenica jer se bez ljudi ne može nastaviti ni tradicija, bez obzira na dobru volju i entuzijazam pojedinaca ili skupina. Još je manje svirača koji sami izrađuju *meh*. Mnogi ga danas naručuju u Istri, odnosno u Kršanu ili Labinu. Istarski i creski *meh* gotovo se ne razlikuju. Osnovna razlika je u šurli, odnosno njenoj dužini i debljini pa prilikom narudžbe treba paziti da se daju točne mjere. Cijena jednog *meha* iznosi 200 - 300 eura, ovisno o veličini i izradi.

**Danas su svira i meha atrakcija za mnogobrojne posjetitelje i turiste
(Mario Muži , Orlec)**

Danas je na otoku Cresu samo jedno folklorno društvo u Orlecu. Na otoku Lošinju, u Nerezinama, djeluje i folklorno društvo "Studenac". Upravo je član ove grupe, svira meha Dario Ku i , zajedno s Nijemcem Reinhartom Richterom, 2011. g. organizirao meunarodni festival meha. Festival je trajao dva dana, a održao se u Nerezinama i Orlecu. Nastupali su svira i meha i srodnih glazbala s otoka Cresa, Lošinja i Raba, ali i iz Njemačke, Austrije

i Bugarske. Privukao je znatiteljlu oto ana i turista, a u narednim danima su gosti iz inozemstva razveselili i mještane Cresa, Valuna, Lubenica, Osora te Velog i Malog Lošinja. Budu i da su i sudionici i slušatelji iskazali zadovoljstvo i oduševljenje festivalom, održat e se i 2012. g. Ostaje samo za poželjeti da se festival ustali u kalendaru godišnjih doga anja cresko-lošinjskog oto ja.

Svira i iz Bugarske imali su zapažen nastup na Festivalu meha 2011. g. (Novi list 13. VI 2011.)

Od 2009./2010. u Osnovnoj školi Frane Petri a u Cresu djeluje folklorna skupina kao izvan nastavna aktivnost. U njoj je 24 djece od etvrtog do osmog razreda, a ponekad se uklju e i srednjoškolci, bivši polaznici, a danas ve zaljubljenici u tradiciju. Me u njima, troje u enika u i svirati *meh* što je, s obzirom na sve manji broj svira a ovog instrumenta, ohrabruju a injenica. Voditelj folklorne skupine je Dragan Kajan, u itelj glazbene kulture u osnovnoj školi, uz svesrdnu pomo lanova folklorne skupine Orlec, Agneze Muži koja podu ava korake u plesu i Ivana Muži a (Smokvi) koji podu ava sviranje *meha*. Nastupali su nekoliko puta, me u ostalim na otvorenju Lubeni kih glazbenih ve eri te creskom Semenju.

Folklorna skupina osnovnoškolaca marljivo vježba pokušavaju i otrgnuti zaboravu tradiciju otoka Cresa

Neki među njima su se već uključili u folklornu skupinu iz Orleca. Upravo ovi najmlađi, članovi folklorne skupine, daju nadu da možda ipak idemo u pravom smjeru, određenog oblika napretka, ali uz poštivanje tradicije i prihvaćanje onog najboljeg iz prošlosti da bi mogli dati najviše u budućnosti.

I mladi naraštaji vole svirati mehu

DODATAK

Na in pravljenja *meha*, prema kazivanju Cresana, izgleda otprilike ovako: "Koza za meh se arma ovako: Kad se ubije ofca, onda se koza znutri dobro pospe zes pepelon, pak se zamota zes velnu na vanka i tako neka stoji 24 ure. Onda se iscupa svu velnu i dobro ispere, pak se napuhne i pusti, neka se susi 8 do 15 dan, pak onda ju se mo i va vode dobro; onda se namauze zes olimon (kocelj), da bude meka i da ne puse, pak ju se zamota i nakon malo dan se ju ispere i napuhne. To je koza gotova za meh. Surlicu se udela tako, da se vazme nogu do ofce pak se ocisti od mesa. Onda se izvrti na oba kraja i ocisti mozg znutri; ili se je z jednoga kraja prereže zes britvu a z drugoga izvrti pak rasiri britulinon. Zaletavec se udela tako, da se zes "britvicu odreze komadi naplate (meka koža za postole) kolik je dost." Pri izraivanju "glave": Zes pilicu se otpili drvo, zes britvu se oteše, zes svedron se izvrti skulju od ozgora do dole, a zes britvicu se narisa glavu do coloveka. Surla ima dve skulji izvrtane zes svedron od ozgora do dole. Na te kulji izvrtane su zes svedri en skuljice ravno na nutar. Piskel se udela do trstike ze malin nim *britulinom* (džepni noži). *Soto* (dolje) pod *grop* (koljencem zatvoreno) ½ cm se zarezze zes britvicu. Do toga se udela ježik; mora biti zarezzen do pol piskla."¹⁹

Za one manje vi ne creskom govoru, postupak izrade mijeha izgleda otprilike ovako: Koža za izradu mijeha se ovako pripremi: nakon što se ovca ubije, unutarnji dio kože pospe se pepelom te se tako zamotanu ostavi 24 sata. Tada se iš upa vuna i dobro ispere, napuhne i ostavi da se suši 8 do 15 dana, opet ju se namo i u vodi te namaže s olimom (kocelj) da bude mekana te ju se zamota i pusti

tako nekoliko dana. Nakon toga se opet ispere i napuše. Koža je sada spremna. Šurla se napravi od ovčje noge. Nakon što se kost otkoži od mesa, kost se izdubi te se izvadi moždina. Drugi način je da se jedan kraj kosti odreže, a drugi kraj izdubi nožem. Zaletavec se radi od komada naplate (meke kože za izradu cipela). Tulec se izrađuje ovako: s pilicom se otpili komadi drva te se oteše s nožem i svrdlom izdubi rupu po dužini drva. Na kraju se nožem ureže ovčja glava. Šurla ima dva kanala a izdubljena svrdlom po dužini. Okomito na te kanale se izvane prema unutra napravi rupice malenim svrdlom. Pisak se napravi od trstike nožem. Piski se zarezaju nožem da se stvori jezičac. Poetak jezičaca se zarezaju oko pola centimetra ispod vora koji spaja šurlu s piskima pa do polovice dužine piska.

Iskusni *sopci* demonstriraju umijeće sviranja meha (Mario i Ivan Muži)

Ja sam za ples!

Meh je radost za sve: i mlade i one još malo mla e!

Tako se govori na Cresu.....

- ârma* - pripravi (*ârmat* - pripraviti)
bevânda - pi e; vino pomiješano s vodom
bokin - drveni dio meha kroz koji se upuhuje zrak
britulîn - britvica
colovêk - ovjek
dumijâna - demižana
dvojîca - prebiraljka
dvôr - dvorište
fa i - drvo za ogrjev
gröþ - vor
jânac - janjac
japnô - vapno
jâvorika - lovor (*Laurus nobilis*)
jûdi - ljudi
kadêgla - stolica
kan lica - drveni dio meha kroz koji se upuhuje zrak
kôza - koža
krepûjemo - ugibamo; crkavamo (*krepat* - uginuti; crknuti)
mêh - puha ki instrument izra en od ov je kože
m tar - u itelj
môzg - moždina
mu ôl - asa
na lî o - nepravilno, (u izvedbi ne ega), bezbolno, bez neprilika
nân - nama
na ôkolo - tradicionalni ples
nev stica - mladenka
nev š ak - mladoženja
nîmamo - nemamo

obět - objed
ofcã - ovca
ôlim - stipsa, kalijev aluminijev sulfat
pàk - pa
pàs - pojas
pel j - pokriva od štavljenje ov je kože
piskêl - pisak
pjatãnca - jelo, odnosno slijed jela
po stâru - tradicionalni ples (na stari na in)
postolĩ - cipele
prãz - ovan
přc - jarac
seměnj - sajam
sm ju se - smiju se (*sm t se* - smijati se)
smrêka - šmrika (*Juniperus oxycedrus* L.)
sopãc/sopěc - svira
sôst - svirati
strojĩt - štaviti
svědar - svrdlo
ôto - ispod
kùlja - rupa
rla/ rlica - prebiraljka
šãgra - blagdan sveca zaštitnika nekog mjesta
tãnac/tãnec - ples
tarstĩka - trstika (*Paraghimites Communis*)
tulèc - dio na koji se namotava šurla meha
ud lat - napraviti
u ãnci - obi aji
vãnka - vani

vàžme - uzme (*zêt* - uzeti)

v lna - vuna

vezùjemo - vezivamo (*vezevàt* - vezivati)

víc ra - ve era

z/zes - s/sa

zal tavec - ventil, sprje ava izlazak zraka iz meha prilikom upuhivanja

bìca - suha gran ica

z m sta - tradicionalni ples (s mjesta)

znutriř - iznutra

BILJEŠKE

1. Pjesmu je napisao Duško Jelić za festival MIK, 2000.
2. Milićević Brada, Marina. Stara Grčka. Grci na Crnome moru. Zagreb: Školska knjiga, 2004., str. 397. i 398.
3. Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda. Zagreb: Jugoslavensko leksikografski zavod, 1978., knjiga 4., str. 597.
4. Enciklopedija: opća i nacionalna: u 20 knjiga. (ur. Antun Vujić). Zagreb: Proleksis, Veernji list, 2005-2007., knjiga XI., str. 210.
5. Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb: Novi Libar, 2002., str. 622.
6. Gložić, Berislav. Uvod u košarstvo – priručnik za izobrazbu stručnih kadrova. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, Ministarstvo industrije i rudarstva N. R. Hrvatske, Odjel za stručno školstvo, 1947., str. 5.
7. Gložić, B. isto, str. 6.
8. Gložić, B. isto, str. 19.
9. Gložić, B. isto, str. 20.
10. Gložić, B. isto, str. 21.
11. Gložić, B. isto, str. 22.
12. Homerus. Homerova Odiseja. Preveo i protumačio Tomo Maretić. Zagreb: Matica hrvatske, 1961., str. 153.
13. Hrvatski enciklopedijski rječnik. Nav. dj., str. 739.
14. Širola, Božidar. Sviraljke s udarnim jezi kom. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, tiskar nadbiskupske tiskare, 1937., str. 348.
15. Širola, B. isto, str. 352.
16. Širola, B. isto, str. 349.
17. <http://www.gajde.com>
18. Linardić, Andrija. Ženidba, otok Cres, U: Zapisi s otoka Cresa krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, ur. Pino Tuškan, Viškovo: vlastita naklada, 2007., str.84-94.
19. Širola, B. Nav. dj., str. 224.

Gotovo!

KAZIVAČI

Anđelo Brna, 1937, Rab

Silvana Damijanjević (Kumiševa), 1940, Lubenice

Anamarija Dlačić, 1955, Cres

Gianino Dlačić, 1956, Cres

Ljubomir Galjanić, 1951, Mali Lošinj

Dragan Kajan, 1958, Cres

Dario Kušić, 1960, Nerezine

Kristina Kuljanić (Matova), 1932, Lubenice

Marija Kuljanić (Pačarova), 1935, Lubenice

Marta Kuljanić (Pačarova), 1937, Lubenice

Ivan Mužić (Smokvić), 1939, Cres

Mario Mužić (Smokvić), 1960, Orlec

Marina Jurkota Rebrović, 1962, Belej

Tonica Toić (Matova), 1961, Cres

LITERATURA

1. Enciklopedija: opća i nacionalna: u 20 knjiga. (ur. Antun Vujić). Zagreb: Proleksis, Većernji list, 2005-2007., knjiga XI.
2. Gložić, Berislav. **Uvod u kožarstvo – priručnik za izobrazbu stručnih kadrova**. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, Ministarstvo industrije i rudarstva N. R. Hrvatske, Odjel za stručno školstvo, 1947.
3. Homerus. **Homerova Odiseja**. Preveo i protumačio Tomo Maretić. Zagreb: Matica hrvatske, 1961.
4. **Hrvatski enciklopedijski rječnik**. Zagreb: Novi Libar, 2002.
5. Jurkota Rebrović, Marina. **Tradicijsko obradništvo otoka Cres: prilog istraživanju**. Lubenice: Centar za održivi razvoj-Ekopark Pernat, 2009.
6. Linardić, Andrija. **Ženidba, otok Cres**, U: Zapisi s otoka Cres krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, ur. Pino Tuškan, Viškovo: vlastita naklada, 2007.
7. Miličević Brada, Marina. **Stara Grčka. Grci na Crnom moru**. Zagreb: Školska knjiga, 2004.
8. **Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda**. Zagreb: Jugoslavensko leksikografski zavod, 1978., knjiga 4.

9. Širola, Božidar. **Sviraljke s udarnim jezi kom.** Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, tisak nadbiskupske tiskare, 1937.
10. Vel i , Nikola. **Besedar Bejske Tramuntane Mali** Lošinj: Katedra akavskog sabora Cres-Lošinj; Beli: Tramuntana; Rijeka: Adami , 2003.
11. h p://www.gajde.com, 15.03. 2012.

SPONZORI

U dosadašnjim aktivnostima koje su se provele tijekom 2011. i 2012. u vezi višegodišnjeg projekta „**Muzej ov arstva: vuna, a poslije?**“, sponzorsku potporu pružili su:

Crepsa d.o.o., Cres

Hrvatska elektroprivreda d.d., Zagreb

Hrvatska turistička zajednica, Zagreb

Katedra akavskog sabora Cres-Lošinj, Mali Lošinj

Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture - Uprava za oto ni i priobalni razvoj

Ministarstvo turizma - Uprava za posebne oblike turizma i turizma na kontinentu

Turisti ka zajednica Grada Cresa

Zaglav d.o.o., Martinš ica

Centar za održivi razvoj „Gerbin”
HR-51557 CRES, Lubenice 26
tel./fax 051/513 - 010, tel. 051/840 - 406
c.o.r@ri.t-com.hr
www.centargerbin.org

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
RIJEKA

UDK 636.32/.38(497.5) (210.7 Cres)
39:675.031.2(497.5) (210.7 Cres)

DLA I , Marijana

Tajna melodija ov je kože / Marijana
Dlačić, Hrvoje Badurina ; <fotografije
Domagoj Buljan ... et al.>. - Lubenice :
Centar za održivi razvoj "Gerbin", 2012. -
(Biblioteka Tradicijsko ov arstvo)

Bibliogra ja.

ISBN 978-953-6852-23-9

I. Badurina, Hrvoje
I. Ov arstvo -- Cres II. Narodni obrti -- Cres
121128040

Zvuk mijeha (*meha*) još uvijek se, dovoljno esto, uje po cijelom otoku Cresu i Lošinju, a njegovo predstavljanje, sa svira ima u narodnoj nošnji, svakim danom postaje sve ve a senzacija me u publikom.

Štavljenje ov je kože (*Homo strojit kožu*) u bliskoj je prošlosti bilo svakodnevna aktivnost u ruralnim otomim sredinama kao još jedan postupak kojim bi obitelj priskrbila dodatni predmet nužan u odijevanju. Mukotrpani manualni rad prilikom štavljenja, prvenstveno ženskih osoba, sve rje e se pojavljivao na taracima i u predvorjima ku a, da bi danas bio vidljiv samo u trgovima (naj eš e u Lubenicama) i to radi proizvoda (*gunj, pelej*) koji se nudi samo kao turisti ki suvenir.

Cijena: 28,00 kn